

8 Premsa en defensa dels drets de les dones

A les darreres dècades del segle XIX van aparèixer publicacions periòdiques adreçades especialment a les dones. La projecció que va tenir el nou model de dona burgesa a través de la premsa és un fenomen remarcable. Bona part de les revistes tenien un contingut relacionat amb la moda, tanmateix es poden trobar publicacions on es tracten qüestions relatives a la cultura, la política i l'educació de les dones.

El ressò d'aquestes revistes o diaris depenia del seu tiratge i distribució, s'han triat aquestes publicacions no tant per la seva popularitat com pel seu contingut ideològic. Una característica que comparteixen bona part de les revistes que s'analitzen dins d'aquest capítol és que eren dirigides per dones i molts dels seus articles també eren signats per dones, un dels elements comuns de totes aquestes publicacions és l'especial interès pel tema de l'educació de les dones. D'entre totes les revistes destaquen dues; la primera, amb el títol de *La Ilustración de la Mujer*, era una publicació de tarannà liberal i reformista editada a Barcelona entre juny de 1883 i maig de 1885, que anava adreçada a un públic burgès i defensava activament el dret de les dones a l'educació. i la segona, sota diversos títols com *El sacerdocio de la mujer*, es tractava d'una publicació dirigida per una dona republicana que va haver d'afrontar dificultats amb la censura pel seu radicalisme polític i semblava acostar-se a un públic més ampli.

Aquestes publicacions periòdiques adreçades a les dones de la petita i mitjana burgesia van contribuir a bastament a crear un nou estat d'opinió, una identitat i una cultura pròpies.

8.1 *La llar* i el catalanisme conservador

Del conjunt de publicacions que s'analitzen aquesta és l'única escrita en català. Només va sortir el primer número, al començament de l'any 1871¹²⁷, coincidint amb la monarquia parlamentària del Sexenni Democràtic. Les dones que van participar en aquesta iniciativa són conegudes escriptores com la poeta Josefa Massanés i la novel·lista Dolors Monserdà de Macià. Es tractava d'una revista feta per dones que simpatitzaven amb el catalanisme polític, catòlic i conservador. El subtítol de la revista, *Revista dedicada a la instrucció y educació de la dona*, sembla avançar l'entrellat d'aquest projecte editorial. A tots els articles es defensava una instrucció basada en la moral i la raó, l'objectiu de la qual era allunyar les dones tant del positivisme com de la superstició i poder combatre la ignorància i el retard de la major part de les dones.

Es lloava en uns versos de Josefa Massanés la fortalesa moral de les dones, la seva virtut havia de contribuir a regenerar la societat. El tema de la moralitat com a solució de les tensions socials era un tema recurrent a l'últim terç del segle XIX.

Un dels articles d'aquesta revista, signat per Maria de M. (potser Maria de Molins) i que porta per títol *Consideracions sobre la dona*, defensava una educació on la raó i els sentiments guardessin un perfecte equilibri. Segons l'autora, una educació basada únicament en els sentiments podia portar els mateixos perjudicis que una educació fonamentada exclusivament en la raó, aquests extrems s'havien de prevenir amb la instrucció, al·ludint a l'educació de

---

¹²⁷ *La llar*. Barcelona, 3 de Febrer de 1871, Any I, núm. 1.

la intel·ligència i a la formació moral, a fi de comptes una educació que devia compensar els excessos del cap i del cor, és a dir, de la raó i dels sentiments.

8.2 La escuela del obrero i el reformisme catòlic

Aquest era un diari setmanal de l'Institut Català de menestrals i obrers de les escoles catòliques de la Diòcesi de Barcelona, dirigit pel prevere Francesc Renau, secretari i inspector de les escoles de la Diòcesi de Barcelona. Els números analitzats van ser publicats al 1876, coincidint amb el regnat d'Alfons XII, al començament del període de la Restauració borbònica.

Hi trobem a aquesta publicació una secció fixa amb el títol *Reflexions d'una dona* signada amb les inicials P.P. de S., que corresponen amb tota probabilitat al nom de Pilar Pascual de Sanjuán. En aquesta secció del setmanari catòlic, Pilar Pascual aprofitava per a realitzar la defensa de la instrucció de les dones i, al mateix temps, per a denunciar la situació de l'ensenyament públic de les nenes.

En *Reflexions d'una dona*, Pilar Pascual de Sanjuán exposava la situació incòmoda de les dones solteres d'aquell temps, considerades inútils per a la societat. Argumentava l'autora que si es cultivessin les capacitats intel·lectuals de les dones, no es posaria en perill la seva feminitat, ans al contrari, aquestes dones instruïdes esdevindrien dignes companyes de l'home i complirien millor amb el seu destí.¹²⁸

---

¹²⁸ "El papel de la solterona es desairado en todas partes.

Convengamos, pues, en que no cabiendo en la infinita sabiduría de Dios, haber creado nada inútil, si ha dado á la mujer facultades intelectuales, ha sido para que estas se cultivasen, se educasen, y (sin perjuicio de que sea la compañera del hombre, pero compañera digna de él por sus conocimientos) se la instruyese hasta donde alcanzára el tiempo, la capacidad y las circunstancias especiales de cada una, y confesamos que el día que esto se comprenda y se practique la mitad mas débil del género humano, sin perder nada de su genuino carácter, cumplirá mejor su destino sobre la tierra y se enaltecerá á sus propios ojos y á los de sus semejantes."

Pilar Pascual de Sanjuán "Reflexiones de una mujer". *La escuela del obrero. Periódico semanal. Órgano del Instituto Catalan de Artesanos y obreros y de las escuelas católicas de la Diócesis de Barcelona*. Barcelona: Imp. Jaime Jepús, 29 de octubre de 1876, Año II, núm. 22, pàg. 348.

Així mateix, l'autora denunciava la situació de l'ensenyament primari de les dones a Espanya, moltes famílies consideraven l'escola com un servei assistencial on tenir recollits els infants, per la qual cosa portaven les seves filles mentre eren un destorb i les retiraven de l'escola quan les consideraven d'alguna utilitat, que era precisament quan començaven a realitzar avenços en el seu aprenentatge.

El temps que les nenes estaven escolaritzades, dos cursos aproximadament, era clarament insuficient per a què aquestes aprenguessin tot els coneixements útils per a una dona, és a dir, portar el govern de la llar, aconsellar el marit i transmetre una educació moral a la seva descendència.

Amb la precisió que li permetia la seva experiència docent, Pilar Pascual de Sanjuán feia una crítica de l'ensenyament a les escoles públiques, on assistien les filles del poble. Aquesta revista semblava adreçada fonamentalment a la classe proletària i és, per això, que Pilar Pascual vol analitzar les escoles populars.

REALITAT DE L'EDUCACIÓ A LES ESCOLES PÚBLIQUES

QUÈ S'ENSENYA?	Doctrina cristiana: part dogmàtica i part pràctica Llegir, escriure i comptar Labors
QUAN?	Abans d'arribar a l'edat de la raó Sense prou maduresa per a consolidar els aprenentatges adquirits
ON?	A un local sense condicions per a la funció que s'ha de realitzar
COM?	Amb escassetat de mitjans materials Aprentatge memorístic
QUI?	1 sola professora per a 100 ó 150 alumnes auxiliada per les alumnes més avançades

IDEAL DE L'EDUCACIÓ A LES ESCOLES PÚBLIQUES

QUÈ S'HA D'ENSENYAR?	Nocions de la veritable moral cristiana Lectura comprensiva Expressió escrita, correcta i clara, del seu pensament
QUAN?	En arribar a l'edat de la raó Quan tingui prou maduresa per a comprendre els aprenentatges
ON?	A un local amb condicions higièniques
COM?	Amb mitjans materials i aparells que facilitin l'aprenentatge Aprentatge comprensiu
QUI?	1 sola professora per a 100 ó 150 alumnes ajudada per altres mestres auxiliars

Aquesta dona reclamava més mitjans per a les escoles públiques de nenes per part de l'Administració pública que dotava amb personal qualsevol oficina o negociat mentre una sola professora s'havia d'encarregar de portar una escola

de més de cent alumnes sense el suport d'una altra mestra¹²⁹. Aquestes reflexions contenen un rerafons de denúncia social i es poden inserir dins del corrent regeneracionista que caracteritzà el període de la Restauració. El reformisme catòlic procurava introduir millores en les penoses condicions de vida de les classes populars amb una forta càrrega moralitzant.

En conclusió, l'autora manifestava la seva preocupació pels dèficits de l'ensenyament primari a les escoles públiques de nenes. Només una sòlida formació moral, juntament amb una instrucció intel·lectual, seria capaç d'assegurar la transmissió d'una *veritable moral cristiana* al si de les famílies.

---

¹²⁹ "hallándose 100 á 150 alumnas bajo la direccion de una sola profesora, que suponiendo que reuna las dotes necesarias para llenar su difícilísimo cometido, (cosa que no siempre sucede) no puede comunicar directamente los conocimientos, teniéndose que valer de instructoras, que son niñas un poco más adelantadas que las otras, las cuales aunque aprendan de memoria lo que han de enseñar á las demas no es posible que den á sus palabras aquella animacion, aquel acento persuasivo, aquella expresion clara y sencilla propia de los profesores: y es notable que en nuestro país, en que en cada oficina hay varios negociados, con jefes y oficiales y escribientes, se confia á una mujer sola, sin ningun auxiliar, la enseñanza de siete asignaturas, algunas muy complejas, en una escuela de centenares de alumnas".

Pilar Pascual de Sanjuán "Reflexiones de una mujer" *La escuela del obrero. Periódico semanal. Órgano del Instituto Catalan de Artesanos y obreros y de las escuelas católicas de la Diócesis de Barcelona*. Barcelona: Imp. Jaime Jepús, 5 de noviembre de 1876, Año II, núm. 23, pàg. 361.

8.3 La ilustración de la mujer, prensa radicalment feminista

Aquesta publicació anava adreçada a dones de classe benestant, tenia un format semblant al dels diaris. No era una revista dedicada a la moda, tot i que apareixien fragments literaris, suplementos, gravats o peces musicals, el contingut dels articles s'ocupava especialment de l'educació de les dones, tal com s'indicava al títol, i es feia ressò de totes les iniciatives que promovien l'accés d'aquestes a la cultura.

La línia editorial de la revista defensava la instrucció de les dones de forma inequívoca, al mateix temps, a través de seccions fixes com la *Galeria de dones notables*, seleccionava la biografia d'una dona que havia destacat pel seu compromís amb la cultura. De totes les revistes seleccionades aquesta destaca per ser l'edició més acurada, amb abundància de gravats i retrats de dones que es corresponien amb les biografies de la secció esmentada abans.

Malgrat que bona part dels articles eren anònims algunes de les autores signaven el seus treballs i eren reconegudes escriptores com Josefa Pujol de Collado, corresponsal a Madrid, i Dolors Monserdà, encarregada de la *Revista de Barcelona*, aquestes dones col·laboraven amb seccions fixes i d'altres intervenien de forma puntual com és el cas de Concepción Gimeno de Flaquer. Hem de destacar la continuïtat amb què apareixia aquesta publicació des de llur aparició, el 1r. de juny de 1883, fins el darrer número, el 15 de maig de 1885, i el compromís ferm amb la defensa dels drets de les dones a la instrucció i al treball.¹³⁰

---

¹³⁰ "Como sér racional, como sér responsable ante Dios y ante los hombres, la mujer tiene derecho al conocimiento, á la ilustración de esa razón que ha de servirle de guía y de norma de sus actos. Como madre de familia, como miembro de una sociedad donde tal vez el desamparo ha de obligarla á ganar su subsistencia y la de sus huérfanos, la mujer debe tener también entrada y acceso á todas las profesiones y ejercicios compatibles con sus condiciones."

Aquesta revista es podria incloure dins del corrent regeneracionista de finals de segle, ja en la presentació del seu primer número s'esmentaven els progressos de la il·lustració de les dones als països civilitzats i la correlació de la seva instrucció amb l'augment de la moralitat en les societats.¹³¹

Així mateix, es pretenia completar la seva instrucció amb notícies i exemples de dones d'altres països i d'altres temps que amb la seva vida havien destacat pel seu talent i la seva influència en els esdeveniments històrics.

La Ilustración de la Mujer es feia ressò del moviment de defensa dels drets de les dones¹³², en comparar la situació ideal cantada pels poetes amb la realitat de les societats preindustrials o industrialitzades, que obligaven a les dones del poble a treballar i a les dones de classe benestant les condemnaven a la dependència o al desempar.¹³³ Comte és citat en aquesta revista com a enemic de l'emancipació de les dones, representant del positivisme, perquè reclamava que la dona no sortís de la seva esfera. Però la línia editorial de la

---

“Nuestro programa”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 1º de junio de 1883, Año I, núm. 1, pàg. 2.

¹³¹ “Si echamos una ojeada por los pueblos civilizados modernos, hallaremos, que allí donde la causa de la mujer ha ganado más terreno, ha mejorado notablemente su carácter y subido al mismo tiempo el nivel de la moral doméstica, que es su consecuencia inevitable. La que tiene más cosas serias en que pensar, no da entrada a esa ociosidad, achaque propio de odaliscas en un serrallo, y madre de todos los vicios. La misma libertad é independencia de la mujer ilustrada, la impulsan á estimarse en muy alto precio y á tener más exacta idea de su dignidad.”

“Nuestro programa”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 1º de junio de 1883, Año I, núm. 1, pàg. 2.

¹³² “conviene poner de manifiesto un hecho histórico importantísimo, que es como la base en que descansa el derecho de la mujer á obtener un cambio radical en sus condiciones sociales.[...]

Preciso es fijar bien los hechos y la posición de las partes, y sobre todo, la base principal de que arranca este gran movimiento. Que cien veces se haya intentado sin provecho alguno, no es razón para que deje de intentarse de nuevo y de probar mejor fortuna.

Ahora bien, ¿defendemos una utopía, un sueño, ó una extravagancia? ¿Ayudamos á una empresa que carece de defensa y justo título? ¿Sostenemos una conclusión falsa de tal ó cual sistema filosófico, ó existe una razón suprema, incontestable para exigir una transformación radical en las condiciones sociales de la mujer?”

“Ó votos ó rejas”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 15 de junio de 1883, Año I, núm. 2, pàg. 10.

¹³³ “Y cuando ese ángel del hogar no puede ser bestia de carga para ganar su vida, ahí tiene la aguja que la consume en la monotonía ó la pone al nivel de la máquina, porque el día que necesite un pedazo de pan, no se lo dará el hombre que le niega la igualdad de educación, sinó á cambio de su honra, ó dentro de un hospicio.”

“Ó votos ó rejas”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 15 de junio de 1883, Año I, núm. 2, pàg. 10.

revista es declarava partidària d'oferir a les dones les mateixes oportunitats per a poder competir amb els homes per a la subsistència.¹³⁴

Al tercer número de *La Ilustración de la Mujer* apareixia la necessitat de desemmascarar la hipocresia social que enaltia les dones però mantenint-les en l'esclavitud i la ignorància. Els homes s'escandalitzaven per les conseqüències que podria desencadenar la igualtat de drets polítics però no s'alarmaven pels estralls que causaven les supersticions i els errors de l'educació domèstica en la criança dels infants.¹³⁵ Desmitificava l'ideal domèstic de la mare de família perquè aquelles mares que apareixien a la ficció literària no es trobaven al món real, donat que, en realitat, aquestes mares no havien rebut la instrucció precisa.¹³⁶

A un dels articles editorials, amb el títol d'*¡Adelante!*, es feia una crida a la mobilització de les dones per a reclamar els seus drets civils i polítics i

---

¹³⁴ “Si, pues, la mujer tiene que trabajar para vivir, ¿con qué derecho se le niegan las mismas facilidades de que disfruta el hombre? Si no se la educa é instruye, si no se le abren caminos á su actividad, ¿cómo va á competir con el hombre más vigoroso y apercebido para la lucha, por la existencia? Eso no es noble, ni justo, ni decoroso, para la raza que se precia de fuerte. Esto es jugar con dos barajas y pelear con la certeza del triunfo.”

“Ó votos ó rejas”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 15 de junio de 1883, Año I, núm. 2, pàg. 10.

¹³⁵ “Existe, pues, una profunda hipocresía en la sociedad al reconocer de hecho este influjo de la mujer, y oponerse á la igualdad de su educación y derechos. Hombres, al parecer, muy sensatos se asustan de las consecuencias que podría traer en el bello sexo la extensión de su desarrollo intelectual y la concesión de derechos políticos, viendo el artificio y la maña sutil con que las mujeres se han mezclado y dominado en todos los hechos y situaciones. Si esto hacen por su solo instinto, ¿qué no harán ayudadas por la inteligencia? Lo peor de todo es, que los hombres, [...] Por mantener la esclavitud aparente del bello sexo, han sufrido su dominación real y efectiva en las costumbres, hijas legítimas de la educación doméstica.”

“Leyes y costumbres ó el hecho y el derecho”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 1º de julio de 1883, Año I, núm. 3, pàg. 18.

¹³⁶ “[...], los medios dados á la mujer para educar á los hijos en la infancia no estaban en armonía con las consecuencias graves que más tarde produce esa educación. Cuando se habla de los ejemplos del hogar doméstico y la enseñanza de las madres, hay que buscarse un tipo en imaginación que responda al bello ideal que de ello nos formamos, porque en la práctica se ven cosas muy distintas.

[...], los poetas [...] nos hablan de las supersticiones y errores envueltos entre las caricias y consejos; el efecto que produce en los niños la humillación de la mujer, confesando á cada paso su ignorancia ó ineptitud”.

“Leyes y costumbres ó el hecho y el derecho”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 1º de julio de 1883, Año I, núm. 3, pàg. 18.

s'esmentava l'organització d'un Congrés Femení Nacional que se celebraria a Palma de Mallorca.¹³⁷

El 15 de setembre de 1883 apareixia a l'editorial, que portava per títol *Lo esencial y lo único*, la reivindicació ferma i clara de la personalitat política de les dones, en aquest article s'afirmava que l'emancipació de les dones no s'aconseguiria fins que no es reconegués la seva individualitat. La representació directa al parlament per a poder participar en l'elaboració de les lleis que defensessin els seus interessos sense necessitat de tutela constituïa l'únic camí per a poder arribar a ser membre de ple dret de l'organisme social. Aquest posicionament d'igualtat dins l'esfera política era l'única via que permetria la regeneració moral de les dones.¹³⁸

La regeneració moral de la dona s'havia d'aconseguir per mitjà de l'educació moral i intel·lectual, al congrés de Palma de Mallorca celebrat al 1883 va exposar-se la teoria de la complementarietat dels gèneres, per tant, tot i que les aptituds d'homes i dones eren semblants les funcions havien d'estar ben diferenciades.¹³⁹

---

¹³⁷ “Se puede ser hermosa y tener seso, y sobre todo, cuidar de sus derechos y hacer valer su personalidad, para salir de la categoría de mueble de adorno, animal de recreo ó bestia de carga, que es á lo que viene á parar, en definitiva, la mujer que se anula política y civilmente en época en que los hombres andan tan celosos de su dignidad de ciudadanos, y tan ufanos por la conquista de sus derechos.”

“¡Adelante!”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 1º de septiembre de 1883, Año I, núm. 7, pàg. 50.

¹³⁸ “el fondo verdadero de la cuestión, se reduce á la representación directa en la formación de las leyes, ó sea la personalidad política. [...]”

En efecto, mientras la mujer viva en una sociedad que no la reconoce y la coloca al nivel del menor de edad, del loco, del idiota y del criminal á quien separa de su seno por indigno, son inútiles todos los demás esfuerzos, jamás dará un paso firme, ni entrará en el verdadero camino de su regeneración”.

“Lo esencial y lo único”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 15 de septiembre de 1883, Año I, núm. 8, pàg. 58.

¹³⁹ “no se puede desconocer, sopena de negar la evidencia, que un sexo completa al otro y que las aptitudes están distribuidas de manera, que, á pesar de su afinidad y simpatía y corresponderse recíprocamente, en la mujer como en el hombre no están en iguales términos y que las funciones de los respectivos sexos son totalmente opuestas”.

“Congreso Femenino Nacional-Palma de Mallorca 1883”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 15 de septiembre de 1883, Año I, núm. 8, pàg. 59.

Les dificultats que havien de superar les dones de la burgesia per a mantenir el seu estatus de classe benestant en circumstàncies difícils es palesava en repetides ocasions. Per mitjà de la crítica als poetes romàntics, que van idealitzar la figura de la dona elevant-la a la categoria de dea o àngel, sense existència corpòria, confegint un ideal que poc o gens tenia a veure amb la realitat. Es combatia amb ironia aquest idealisme a través d'un pensament materialista que, tocant de peus a terra, constatava que aquesta figura divinitzada havia d'afrontar la seva existència com a ésser mortal, moltes dones havien de procurar-se el substent per a poder viure amb dignitat i independència del fruit del seu treball.¹⁴⁰

Sobre el tema de l'educació, a l'editorial *El primer paso*, es feia una crítica de l'educació d'adorn que rebien les dones de classe alta. La regeneració intel·lectual de les dones havia de passar necessàriament per una reforma de l'ensenyament. Però no tan sols es feia una crítica del sistema educatiu de les dones sinó que també es criticava l'educació enciclopèdica dels homes i es demandava una formació que fos útil per al futur, més especialitzada.¹⁴¹

A l'editorial *El justo medio* s'analitzava la responsabilitat de l'Estat en l'apertura de noves professions per a les dones, on poguessin competir amb els homes. Es feia una campanya a favor de l'admissió de les dones a les oficines de l'Administració, o bé, a serveis com els de Telègrafs, que ja ocupaven a més de tres mil noies a Anglaterra. Per a proveir aquests llocs de treball el govern

---

¹⁴⁰ "Han cambiado las cosas. Al idealismo y poesía antiguos ha sucedido un razonable materialismo. La mujer de hoy no es la diosa puesta en el altar para recibir adoración continua. Cada enamorado, por su cuenta propia, puede figurarse un ángel ó hurí en la mujer que ama; pero antes que todo esto la diosa tiene que pensar en mantenerse como simple mortal, y en vivir con dignidad é independencia cuando se encuentre aislada y sin más recursos que su trabajo."

La Ilustración de la Mujer. Barcelona, 1º de octubre de 1883, Año I, núm. 9, pàg. 66.

¹⁴¹ "El primer paso". *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 15 de octubre de 1883, Año I, núm. 10, pàg. 74.

s'encarregaria d'elaborar proves escaients on els homes i dones aspirants haurien de demostrar els seus coneixements per mitjà d'un examen d'aritmètica, escriptura, gramàtica i dictat. L'Estat podria beneficiar-se doblement, perquè les dones emprades millorarien el servei i cobrarien un sou més baix. S'apostava per l'apertura de l'horitzó professional de les dones a camps com la medicina, l'escola, la farmàcia i la infermeria, espais on ja s'havia iniciat la seva integració laboral, i es proposava la possibilitat de trencar monopolis masculins, obrint la lliure competència a altres camps professionals. Aquesta irrupció de les dones a altres esferes públiques no suposava un perjudici per a la moralitat sinó una contribució a la lliure competència. A l'article, escrit en clau lliurecanvista, es defensava l'economia de mercat i la competitivitat i, al mateix temps, la intervenció de l'Estat en la provisió de llocs de treball qualificats per a les dones.¹⁴²

A l'editorial *El santo matrimonio*, s'exposava l'ideal de la dona com a companya de l'home, aquesta esdevindria companya gràcies a la instrucció. La regeneració del matrimoni passava de forma obligada per la consideració prèvia de la dona com a ésser racional, subjecte d'educació intel·lectual.¹⁴³

A la secció *Revista madrileña* signada per Josefa Pujol de Collado, l'autora convidava les dones de la classe ociosa a acostar-se al progrés i orientar-se cap al futur i la modernitat, sense deixar-se arrossegar per l'immobilisme i la

---

¹⁴² "No se trata, pues, de títulos ni borlas doctorales. No va á salir la mujer de buenas á primeras de la cocina al congreso, ni de mecer la cuna á sentarse en los estrados de justicia. Entre estos extremos hay muchos grados donde ambos sexos pueden competir poniendo término á irritantes monopolios. Cada nueva esfera que se abra á la actividad de la mujer, es una garantía de moralidad para las naciones y un beneficio indirecto para los hombres mismos. Todo debe ser accesible para ambos sexos. Si el exceso de la oferta abarata el mercado, tanto mejor."

"El justo medio". *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, Año II, núm. 14, pàg. 106.

¹⁴³ "El ideal verdadero de la compañera ha sido una aspiración, una profecía que no tardará en realizarse cuando sea un hecho la educación intelectual del bello sexo."

"El santo matrimonio". *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 1º de febrero de 1884, Año II, núm. 17, pàg. 130.

inèrcia de la tradició i del passat. Feia una aposta pel desenvolupament de la intel·ligència de les dones, al mateix nivell que els homes, a través de l'estudi i el treball. Aquesta dona instruïda i sensata esdevindria la millor mare, esposa, ajudant i amic, la paraula amiga tenia altres connotacions, del seu company de vida.¹⁴⁴

Les tasques domèstiques no eren competència exclusiva de les dones i els homes també haurien de compartir aquestes tasques que ni desmereixien ni rebaixaven la seva intel·ligència. Tots els treballs dignifiquen, per això, no es poden establir diferències de classe o de gènere, perquè tots satisfan les necessitats vitals dels éssers humans, per tant, no s'haurien d'establir jerarquies o diferent consideració. Tradicionalment, el treball manual s'havia menystingut però, en realitat, combinar el treball intel·lectual i mecànic permetria l'equilibri i un desenvolupament harmònic del cos i l'esperit.¹⁴⁵

A un dels reportatges de Josefa Pujol de Collado com a corresponsal de la *Ilustración de la Mujer* a Madrid, en resumir la conferència de la professora Micaela Ferrer d'Otálora al *Fomento de las artes*, va aprofitar per a exposar la seva opinió sobre el tema de l'emancipació de la dona. Segons Pujol de Collado, el punt de vista de la professora Ferrer d'Otálora limitava l'acció de les

---

¹⁴⁴ "la inteligencia lo mismo ilumina el cerebro del hombre que el de la mujer, y por lo tanto en ambos es susceptible de gran desarrollo. Pero la superioridad ó igualdad de facultades intelectuales y en plena actividad sólo se consigue con el trabajo, con el estudio. Preferiríamos ver á la mujer menos elegante y más instruïda, menos bella y más sensata; así sería mejor madre, más inteligente esposa, el auxiliar más tierno y el amigo más cariñoso del compañero de su vida."

Josefa PUJOL de COLLADO "Revista madrileña". *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 1º de febrero de 1884, Año II, núm. 17, pàg. 134.

¹⁴⁵ "la variedad en el trabajo, el pasar de los que tienen por objeto las abstracciones del espíritu á los que tienen un mero carácter mecánico ó material, dan la salud al cuerpo, robustez al espíritu, contribuyendo de esta manera á que se produzca en nosotros la armonía, suprema ley de la vida.

Así, pues, abandonemos puerilidades, vivamos en el mundo conforme á lo que la razón nos exige, ayudemos á la mujer para que le quede tiempo de ilustrarse y comprender su misión en la sociedad y dignamente la ejerza".

La Ilustración de la Mujer. Barcelona, 1º de mayo de 1884, Año II, núm. 23, pàg. 178.

dones a les esferes que es consideraven pròpies, la llar i l'escola, l'autora de l'article discrepava obertament amb la conferenciant i defensava que l'elecció dels estudis o oficis que havien d'exercir les dones no s'havien de restringir per la seva condició de dones sinó per les seves aptituds i havien de tenir les mateixes oportunitats i llibertat en prendre aquesta decisió que els homes. Per a Josefa Pujol de Collado la qüestió de la dona és ben clara i no existeix una tercera via, o bé s'eixampla l'accés de les dones a l'educació, permetent l'accés als estudis i carreres superiors, o bé, roman en la més completa ignorància.¹⁴⁶

---

¹⁴⁶ “No vemos el peligro de que se establezca rivalidad entre los dos sexos, desde el momento que la mujer pueda elegir libremente carrera; en caso de despertar algún movimiento este acto progresivo de la mujer, sería el de la emulación, y todos sabemos que la emulación es necesaria para el desarrollo de las inteligencias, y mejoramiento de las generaciones. [...]

Dando amplia y generosa educación á la mujer, se abrirán extensos horizontes ante ella, y cada una podrá elegir el género de vida, los estudios á que se sienta llamada. No porque algunas mujeres emprendan el estudio de una carrera, todas deberan hacer lo mismo, sinó tienen disposiciones para ello, ni creemos que semejante idea haya abrigado la Sra. Ferrer para el desarrollo de su conferencia. Sabemos que entre los hombres se tiene por la cosa más sencilla poder elegir carrera, puesto que están plenamente autorizados por las leyes y las costumbres; con todo, ¿siguen todos los hombres carrera? no, el número de los que se dedican á ese género de estudios es el mínimun; por cada sabio hay millares de seres adocenados y vulgares, por cada hombre de letras, un número infinito de sus semejantes dedicados á oficios groseros y humildes á causa de su limitada inteligencia: pues lo mismo sucederá con las mujeres. Debidamente instruídas, siempre la mayoría de ellas se dedicará á la vida apacible del hogar, al desarrollo de las pequeñas virtudes, pero será por su voluntad, no como ahora forzadas por la costumbre y por la ley, que nada rebela tanto á las almas nobles y dignas, como una imposición injusta, y sólo aquello que acatamos por convencimiento, es duradero y meritorio. [...]

Creemos incompatibles las dos ideas principalísimas que sostuvo la Sra. Ferrer durante su conferencia; en nuestro sentir, no es posible dar instrucción lata á la mujer, vedándole su ingreso en las esferas que, merced á esa misma instrucción, pueda columbrar, si se halla dotada de clarísima inteligencia. [...]

En la eterna cuestión de la mujer tal y como se halla planteada en nuestros días, no hay más que dos dilemas: ó dejarla en la más crasa ignorancia, ó darla completa y amplia educación. Con lo primero, el hombre hallará en la compañera de su vida una cosa, un objeto, un mueble de lujo, todo menos un alma; con lo segundo, se dotará á la sociedad de un sér inteligente, al hombre de una compañera amante y bondadosa, á los hijos, de una madre solícita, pronta siempre á abreviarles las dificultades de la vida, poseída de la trascendental importancia de su augusto ministerio.”

Josefa PUJOL de COLLADO “Revista madrileña”. *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 15 de mayo de 1884, Año II, núm. 24, pàg. 190.

Al 1884, segon any de la revista, es tractava la condició de les dones de classes socials menys afavorides, sota el títol *El trabajo femenino*, apareixien dos assumptes clàssics abordats pel regeneracionisme moral, el treball a les fàbriques i la prostitució de les dones. Sobre el primer tema, el treball a les indústries, es denunciava la desprotecció de les dones als tallers, els patrons eren igual d'exigents amb elles que amb els obrers però no obtenien el mateix jornal. Aquesta publicació denunciava les desigualtats salarials per la mateixa feina. Sobre el segon tema, la prostitució, abans de realitzar cap judici moral tractava d'interrogar-se sobre les causes que, lluny del vici, havien portat a aquestes dones a exercir la prostitució. Raons com la necessitat, la impotència i la desesperació podien explicar la conducta moral d'aquestes dones, tot i desaprovar llur comportament individual apareixia la sospita de què l'ordre social imposat podia tenir alguna relació.¹⁴⁷

A l'editorial *La madre. Educación de la mujer*, es mostrava la preocupació pels elevats índexs de mortalitat infantil. Al tombant de segle el procés d'escolarització de les dones anava en augment i des d'aquest article es posava de manifest la importància de l'educació física, aleshores Gimnàstica o Higiene física, perquè havia de servir no només a la fortalesa física de la mare sinó a la millora en la salut de les futures generacions.¹⁴⁸ L'educació física,

---

¹⁴⁷ "Si algunas mujeres se revuelven sobre el cieno, no lancéis apresurados é irreflexivos vuestro anatema sobre ellas, ¡quién sabe! ¿Creéis que todas caen por vicio? La necesidad, la desesperación, la impotencia, extravían la razón y borran á veces las nociones de lo justo y de lo bueno."

"El trabajo femenino". *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 8 de setiembre de 1884, Año III, núm. 31, pàg. 50.

¹⁴⁸ "Nosotros creemos firmemente que la mortalidad de los niños está en razón inversa del grado de ilustración de la madre..., creo de imprescindible necesidad aprenda la mujer elementales nociones de Gimnasia, de esa utilísima rama de la higiene, (...); porque á la par que le es útil á ella misma, le servirá para contribuir al desarrollo y mejoramiento de las condiciones físicas de sus hijos."

"La madre. Educación de la mujer". *La Ilustración de la Mujer*. Barcelona, 15 de abril de 1885, Año III, núm. 41, pàg. 130.

moral i intel·lectual de la dona havia de comprendre els següents continguts curriculars: Escriptura, Gramàtica, Aritmètica, Geografia, Nocions d'Història Natural i d'Anatomia i Fisiologia, Higiene, Física i Química. Aquestes eren les matèries que segons s'expressava des de la línia editorial de la revista havien de formar part del disseny curricular per a les dones del nou segle.

8.4 Therese Coudray i el republicanisme

La sèrie successiva de títols de revistes de la mateixa directora és fruit de les dificultats que els moviments republicans van haver d'afrontar amb la censura al llarg del primer període de la Restauració. La seqüència d'aquestes publicacions és força discontinua i el to a primera vista sembla bel·ligerant¹⁴⁹, la revista volia aplegar el recolzament de les dones de la petita burgesia i del proletariat.

8.4.1 *La muger*. Barcelona, 20 de març de 1882

En el seu primer número la mateixa directora, Therese Coudray de Arámburu, dona de Félix Arámburu Rodríguez que era l'editor, apel·lava a la llibertat i l'agermanament de les dones. Un discurs polític on s'enaltien els principis d'educació, progrés, justícia, drets i dignitat per a les dones. Al mateix temps, denunciava la tirania que l'home exercia a la llar, les dones eren víctimes del despotisme, la dictadura o l'esclavitud dels homes a la llar, mentre les dones no tinguessin els mateixos drets i consideració que els homes no seria possible el progrés dels pobles. També es defensava obertament l'emancipació de les dones.¹⁵⁰

L'autora descriu un camí paral·lel entre el procés d'alliberament de les dones i el procés d'emancipació dels pobles, en ambdós casos es precisava de

---

¹⁴⁹ "Hermanas; la hora de nuestra emancipacion ha sonado ya; la voz cosmopolita pide nuestro concurso; el sentido comun declara la necesidad de educar la mujer; la historia nos pone al frente del progreso; la justicia sintetiza nuestros derechos y nuestra dignidad nos obliga á defendernos contra nuestro tirano que es el hombre."

La Muger. Periódico científico, artístico y literario. Barcelona, 20 de marzo de 1882, Año I, núm. 1, pàg. 2.

¹⁵⁰ "La mujer es la madre de la humanidad, la institutriz del hombre y el porvenir de la sociedad. Como es la mujer, así será la civilizacion de los pueblos, y el nivel del Progreso no se elevará jamás de la línea que le trace la conciencia de la mujer, y esta conciencia no se perfecciona sino educando al bello sexo y emancipando á la mujer."

"Llamamiento al bello sexo." *La Muger. Periódico científico, artístico y literario*. Barcelona, 20 de marzo de 1882, Año I, núm. 1, pàg. 2.

l'educació.¹⁵¹ Critica la hipocresia dels homes burgesos, que no permetien que la dona pogués ocupar un escó, però toleraven que les obreres abandonessin les seves famílies per guanyar-se el pa a les fàbriques mentre els seus marits estaven a l'atur.¹⁵²

En acabar la sèrie d'articles dedicats a la dona proletària, Therese Coudray reclamava treure l'obra de la fàbrica per a què pogués complir amb els seus deures sagrats al temple domèstic.¹⁵³ Al mateix número es feia un homenatge a Charles Darwin en comunicar la notícia de la seva mort. El projecte polític del partit republicà federal sembla el rerafons ideològic d'aquesta publicació, doncs, malgrat la denúncia de la tirania de l'home, la demanda d'instrucció, la reivindicació dels mateixos drets i llibertats i la crítica del fanatisme religiós, demana a les dones l'assumpció d'uns deures sagrats o missió domèstica que havia de conduir al progrés i a la regeneració de la humanitat. Aquests són els

---

¹⁵¹ “La emancipacion de la mujer es como la libertad de los pueblos: ámbas circunstancias reclaman su terreno preparado. Para que un pueblo sea libre es preciso que se conduzca con sensatez y prudencia, y esto no lo vereis nunca mientras la mujer sea ignorante y corrompida, ni ésta podrá jamás merecer el respeto del hombre, si ella no se hace acreedora con un procedimiento que dignifique y honre su sexo, y esta virtud no se adquiere sino en el Templo de la educacion.”

“La mujer proletaria.” *La Muger. Periódico científico, artístico y literario*. Barcelona, 10 de abril 1882, Año I, núm. 3, pàg. 2.

¹⁵² “Estos son los que pretenden que la mujer instruida abandonará su hogar doméstico, por el escaño.[...]

No comprendemos cómo vosotros que pretendéis que la mujer instruida abandonará sus faenas de ama de gobierno, olvidéis esa multitud de infelices obreras que abandonando sus hogares domésticos y enviando sus hijos a vagar por las calles, van a las fabricas a ganar el pan de cada dia, mientras que muchos de sus maridos no encuentran en qué ocupar sus brazos.

La mujer proletaria, la mujer de la fábrica, ésta es la primera que llama nuestra atencion y la primera a cuyo favor debemos abogar.”

“La mujer proletaria”. *La Muger. Periódico científico, artístico y literario*. Barcelona, 10 de abril 1882, Año I, núm. 3, pàg. 2.

¹⁵³ “Nosotros queremos á la mujer en su hogar doméstico, la queremos ver educando sus hijos y deliberando con su esposo sobre los intereses morales y materiales de la familia, y contribuyendo al perfeccionamiento humano con su poderosa influencia en las costumbres sociales, que al fin se constituyen en leyes.”

“La mujer proletaria”. *La Muger. Periódico científico, artístico y literario*. Barcelona, 10 de mayo 1882, Año I, núm. 6, pàg. 1.

llocs comuns d'aquest discurs que sacralitza la missió de les dones però les confina a l'espai domèstic.¹⁵⁴

Al número 9 de la revista es feia ressò de la intervenció de l'ex-directora de l'Escola Normal d'Alacant, Adela Riquelme, al Congrés Nacional Pedagògic de Madrid per a reclamar la igualtat salarial per a les mestres.

8.4.2 *Album del bello sexo*. Barcelona, 15 d'agost de 1882

A l'agost del mateix any 1882 apareixia la mateixa publicació sota un nou títol, *Album del bello sexo*, sota la direcció de M. Luisa de Sañez i la propietat de Madame de Arámburu, a l'editorial s'assenyalava que aquesta revista era un òrgan de representació directa de les dones, un espai propi destinat a instruir-les. Es defensava la causa republicana vetlladament i es reivindicaven els mateixos drets per a les dones que per als homes, tot i que es considerés que no compartien els mateixos deures.¹⁵⁵

L'últim títol d'aquesta sèrie porta per títol *El sacerdocio de la mujer*, sembla que la propietària d'aquesta publicació era la mateixa Therese Coudray, perquè apareixien les sigles T. C., però figurava un altre nom en la direcció de la

---

¹⁵⁴ “Queremos se nos dé toda la instrucción igual á la del hombre como primordial derecho; queremos igualmente todos los derechos y deberes políticos como él, puesto estamos sujetas á nuestros deberes, superiores á los del hombre. Nuestros deberes son tantos y tan importantes, que hasta parece increíble podamos soportar tanta carga como nos ha echado encima nuestra sublime mision, y si es justo sobrellevemos tanto deber, muy justo es se nos concedan los derechos que son innatos á nuestra personalidad.”

EMILIA “Carta dirigida a la Señora Directora del periódico La Mujer”. *La Muger*. Periódico científico, artístico y literario. Barcelona, 20 de mayo de 1882, Año I, núm. 7, pàg. 2.

¹⁵⁵ “Respetaremos ante todo las creencias de cada individuo, mientras aquellas se encierren en su correspondiente círculo, y limitaremos el nuestro, concretándonos á la instrucción, educacion y emancipacion del bello sexo, sin rodeos ni medias tintas.

Defendemos nuestra propia causa, queremos lo que por ley nos corresponde y reclamamos los derechos que nos concede el cumplimiento de nuestros deberes: en una palabra, la igualdad de derechos entre el hombre y la mujer, ya que los deberes de ésta son superiores á los de aquel.”

“Á la prensa”. *Album del bello sexo*. Barcelona, 15 de agosto de 1882, Año I, núm. 1, pàg. 2.

revista, Lía de Sennaar. En la presentació es deixava ben clar que no es pretenia trencar l'ordre domèstic, la dona havia de complir amb el seus sagrats ministeris i la revista s'havia d'encarregar de llur educació.¹⁵⁶

8.4.3 El sacerdocio de la mujer. Barcelona, 15 de febrer de 1886

Dins d'aquesta publicació s'afirmava que la dona tenia una gran influència en el progrés de les nacions, per tant, s'hi trobava una relació directa entre la seva instrucció i el nivell de desenvolupament d'un poble. Llurs virtuts augmentaven el poder de les nacions, en canvi, llurs defectes contribuïen a la seva decadència.¹⁵⁷ La instrucció era l'única protecció que tenia la dona per a la salvaguarda de la seva dignitat, essent la ignorància la principal causa de la pèrdua de la virtut i la caiguda moral de la dona. L'associació de la instrucció amb la llum i la virtut i de la ignorància amb les tenebres i el vici porten a l'autora de l'article a reclamar instrucció per a les dones.¹⁵⁸ Una instrucció adient amb les funcions socials i les tasques domèstiques que haurà de exercir,

---

¹⁵⁶ “no confundiendo la publicación que tenemos el honor de ofrecerle con otras que, queriendo quizás llevar su entusiasmo más allá de lo que la conveniencia del hogar doméstico reclama, pretenden romper la cadena de amor que liga la familia bajo el sagrado lema de maternidad. En ver á la mujer respetuosa hija, digna esposa y cariñosa madre, están cifrados nuestros propósitos”.

“Nuestros propósitos”. *El sacerdocio de la mujer*. Barcelona, 15 de febrero de 1886, Año I, núm. 1, pàg. 1.

¹⁵⁷ “Las virtudes de las mujeres, cultivadas por la ciencia, concurren al poderío de las naciones, elevándolas según sean estas reconocidas por el hombre; y sus defectos, hijos de la ignorancia, aceleran su decadencia.”

Esperanza de BÉLMAR “La instrucción de la mujer”. *El sacerdocio de la mujer*. Barcelona, 15 de febrero de 1886, Año I, núm. 1, pàg. 1.

¹⁵⁸ “las generaciones ofrecen á la mujer, en el hogar doméstico, el cariñoso título de compañera del hombre; y la familia, el más sublime aún, el de la maternidad. Pero á esas figuras respetables de la sociedad les falta un sólido dique que aparte á la mujer de las borrascosas tormentas de la vida, sosteniéndola incólume sobre el transparente reflejo de su reputación; y ese dique se lo ofrece valeroso la instrucción que la moderna civilización le concede, extinguiendo de su mente las tinieblas de la ignorancia que á menudo la hacen naufragar por el piélago de la corrupción, para conducirla gloriosamente al puerto de la virtud.”

Esperanza de BÉLMAR “La instrucción de la mujer”. *El sacerdocio de la mujer*. Barcelona, 15 de febrero de 1886, Año I, núm. 1, pàg. 2.

la dona havia d'ocupar el seu temps en activitats útils per tal d'evitar l'oci i la frivolitat, sense caure en l'excés de l'educació científica que podia desembocar en la pedanteria.¹⁵⁹

Sense sortir de la seva esfera, la instrucció de les dones, acompanyada de l'educació moral, era essencial per al compliment de les obligacions d'esposa i mare de família. La mare era qui havia d'orientar les primeres passes de l'infant, aquest era un deure sagrat que exigia dedicació exclusiva i el sacrifici personal.¹⁶⁰ S'enaltia la funció maternal, la mare apareixia com a figura insubstituïble, aliment corporal i espiritual per a la família, la mare era la protectora del foc del temple domèstic, que havia de nodrir amb el seu amor.¹⁶¹

En definitiva, podem concloure, que l'evolució ideològica d'aquesta revista va des d'un acostament a la classe proletària, que semblava buscar la complicitat amb les dones obreres, fins a una defensa de l'ordre burgès i la separació d'esferes per al manteniment de la jerarquia social i el poder establert. Tot i que s'esmentaven termes aparentment revolucionaris com emancipació, igualtat i llibertat per a les dones, si analitzem a fons el contingut dels textos, no es pretenia en cap moment transgredir l'ordre patriarcal imperant. En aquest discurs preval l'ordre burgès que imposava una jerarquia de gènere, que

---

¹⁵⁹ “No es esto decir que se dediquen las jóvenes al estudio de aquellas materias científicas que salen de la esfera de una instrucción elemental; porque en tal caso, lejos de adquirir conocimientos provechosos, se engolfarían en un género de instrucción fastidioso y pedantesco: lo que debe pretenderse es que se las instruya en todo lo que les puede convenir para ocupar útilmente su imaginación, y dirigirse con acierto en las acciones públicas y privadas de la vida.”

AMPARO “Importancia de la instrucción del bello sexo”. *El sacerdocio de la mujer*. Barcelona, 15 de febrero de 1886, Año I, núm. 1, pàg. 3.

¹⁶⁰ “La mujer debe, á nuestro entender, emanciparse de la ignorancia, pero jamás del hogar doméstico.”

Esperanza de BÉLMAR “La instrucción de la mujer”. *El sacerdocio de la mujer*. Barcelona, 15 de febrero de 1886, Año I, núm. 1, pàg. 2.

¹⁶¹ “Fuera la madre del hogar doméstico, de ese templo que la mujer debe divinizar con su amor, ¿quién dirigiría los primeros pasos del niño?...

¡Imposible! La mujer esposa, madre é hija, tiene sagrados deberes que cumplir.”

Esperanza de BÉLMAR “La instrucción de la mujer”. *El sacerdocio de la mujer*. Barcelona, 15 de febrero de 1886, Año I, núm. 1, pàg. 2.

propagava els valors domèstics per a les dones, tot criticant l'ociositat i enaltint la virtut moral, i es reforçava la teoria de les esferes, encomanant a les dones la transmissió dels valors morals a les futures generacions i el sacrifici personal per a la protecció de la institució familiar.

8.5 *La Revista Blanca* i l'anarquisme

Aquesta era una publicació quinzenal d'orientació anarquista dirigida per Teresa Mañé, més coneguda pel pseudònim de Soledad Gustavo. Va rebre el mateix nom que *La Revue Blanche* de París pel suport financer rebut de mans de Thadée Natanson, propietari de la revista francesa.¹⁶² Es va editar per primer cop a Madrid on la família Montseny Mañé va fixar temporalment la seva residència. Es presentava com una revista dedicada a la sociologia, les ciències i les arts, tot i que no s'adreçava exclusivament a les dones, destaquen un seguit d'articles que parlen sobre la condició social d'aquestes. *La Revista Blanca* comptava amb col·laboradors de gran talla, alguns d'ells compromesos políticament amb el republicanisme radical, com Odón de Buen, o amb el moviment anarquista, com Tarrida de Màrmol i Anselmo Lorenzo. A grans trets, es pot afirmar que aquesta publicació es va erigir en un dels òrgans de difusió del lliurepensament a finals de segle.

Abans d'emprendre aquesta aventura editorial Teresa Mañé havia participat com a redactora a diverses publicacions com el setmanari *El Mensajero*, setmanari de Vilanova i la Geltrú, *La Ilustración de la Mujer*, revista comentada en aquest mateix capítol, *La Tramontana*, *La Tronada* i *El Productor* entre d'altres.

Un dels primers articles de *La Revista Blanca* adreçat a les dones porta per títol *Movimiento feminista* i està signat Aurora Vilanova, un altre pseudònim de Teresa Mañé. L'autora es referia al seu article al moviment feminista internacional estès per França, Anglaterra, Alemanya, Rússia, Holanda,

---

¹⁶² Susanna TAVERA *Federica Montseny. La indomable (1905-1994)*. Madrid: Temas de Hoy, 2005, pàg. 55.

Dinamarca i Nordamèrica. En sintonia amb el moviment feminista, al text es rebutjava la doble explotació de les dones, explotació laboral i explotació a la llar, promoguda per unes lleis injustes i creades pels homes. Reclamava poder deslliurar les dones d'aquesta tirania i incomprensió de l'home.¹⁶³

Així mateix l'autora denunciava la discriminació salarial de les dones que treballaven a les fàbriques i tallers, la instrucció deficient i la seva dependència, que les degradava i les cohibia. De les diferències entre homes i dones no s'havia de desprendre la desigualtat de drets, de la mateixa manera que no s'establien desigualtats entre els homes, fos quina fos la seva condició o capacitat.¹⁶⁴

Demana la complicitat dels homes en la lluita per la igualtat de drets i els recriminava que, en comptes de protestar davant la usurpació dels drets de les dones, se'n burlaven d'aquelles que lideraven els moviments feministes.¹⁶⁵ I, per finalitzar, proposava a Espanya el sorgiment d'un moviment feminista paral·lel al de les nacions capdavanteres.¹⁶⁶

---

¹⁶³ “La mujer en la actual sociedad es una víctima constante; víctima aún más que el hombre de la explotación; víctima de las costumbres, que la tratan siempre como cosa delicada; y, por fin víctima del hombre. Sólo los hombres han hecho las leyes que la subyugan y la tiranizan; sólo los hombres, que se atreven á sentar principios tan importantes como el del amor, sin oír su opinión, pudiendo resultar que mientras el hombre cree haber hallado la solución al problema, la mujer entiende que esta solución implica solamente brutalidad y degeneración.”

Aurora VILANOVA “Movimiento feminista”. *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Julio de 1898, núm. 1, pàg. 24.

¹⁶⁴ “En la fábrica y en el taller, por igual trabajo que al hombre, le dan aun no la mitad del jornal que éste; se le niega y prohíbe casi una verdadera instrucción, como se la cohibe ridícula y tiránicamente cuando soltera, cuando casada y cuando viuda; hoy ni puede escoger el hombre que ama, y vése forzada á aceptar al que le declara amor.”

Aurora VILANOVA “Movimiento feminista”. *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Julio de 1898, núm. 1, pàg. 24.

¹⁶⁵ “En vez de ser generosos, y de hacer constar su protesta al usurpador de los derechos de la mujer, á las que van á la cabeza de los movimientos feministas se las presenta como marimachos, sirviendo de risa y chacota.”

Aurora VILANOVA “Movimiento feminista”. *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Julio de 1898, núm. 1, pàg. 24.

¹⁶⁶ “Hora sería ya de que España hiciera un saludable movimiento feminista, colocándose al lado de las naciones que en esto llevan la batuta.”

Aurora VILANOVA “Movimiento feminista”. *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Julio de 1898, núm. 1, pàg. 24.

Al mes d'agost d'aquell mateix any, Teresa Mañé, publicava l'article *El feminismo* on exposava les seves idees sobre aquest tema. Segons l'autora, s'havia tractat de desviar l'atenció sobre les diferències entre els sexes però la qüestió que s'havia de discutir no era la diferència de capacitats sinó la desigualtat de drets¹⁶⁷, i en aquesta qüestió l'estat de dret havia d'imposar-se a l'estat naturalesa.¹⁶⁸

Amb la conquesta de la igualtat davant la llei, del reconeixement com a individu igual i lliure, sense la tutela de l'home, la dona podria assolir el dret a la ciutadania i tindria accés a la universitat.¹⁶⁹ En condicions d'igualtat, les dones podrien desenvolupar plenament les seves capacitats. En aquest punt, per refermar aquestes idees esmentava la seva experiència docent com a directora d'una escola mixta, en la qual els nois i les noies majors de dotze anys, moment clau del desenvolupament, aquests s'assemblaven intel·lectualment.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ "La cuestión no estriba en discutir si la mujer es más ó menos inteligente que el hombre, si es apta para salvar los intrincados laberintos de la ciencia, ni si tiene cerebro para elevarse á las regiones de la filosofía. No ha de discutirse capacidad, sino derechos."

Teresa MAÑÉ "El feminismo". *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Agosto de 1898, núm. 3, pàg. 67.

¹⁶⁸ "Si las sociedades van perfeccionándose a medida que se desprenden de todo un pasado bárbaro, justo es que se reconozca el derecho que abona á la mujer de querer emanciparse, ya que tanto como se ensancha el camino de la libertad suplanta á la razón de la fuerza, la fuerza de la razón."

Teresa MAÑÉ "El feminismo". *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Agosto de 1898, núm. 3, pàg. 67.

¹⁶⁹ "A pesar de todo la mujer sólo pide que se la conceda lo que como sér humano y libre tiene derecho, esto es, que se la reconozca civilmente como el hombre, que se la liberte de la tutela que éste ejerce sobre ella y que el Código las trate por igual. Lo demás ya vendrá: ábranse las Universidades á las mujeres, concédaselas el derecho de ciudadanos libres y la capacidad, si la tiene ó no allá veremos."

Teresa MAÑÉ "El feminismo". *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Agosto de 1898, núm. 3, pàg. 68.

¹⁷⁰ "Estas ideas, que yo he tocado su eficacia regentando algunos años escuelas de ambos sexos, en las que había niños y niñas mayores de 12 años, época en la que se desarrollan las facultades y aptitudes me ha dado una prueba perfectísimamente palpable de que en igualdad de circunstancias son semejantes intelectualmente el niño y la niña."

Teresa MAÑÉ "El feminismo". *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Agosto de 1898, núm. 3, pàg. 68.

Sobre l'experiència docent de Teresa Mañé (1865-1939) sabem que va iniciar els estudis de magisteri a Barcelona l'any 1883, carrera que no va poder completar perquè el seu tarannà anticlerical no casava amb l'assignatura de religió. L'any 1886, amb l'ajut del lliurepensador Bartomeu Gabarró va fundar la primera escola laica del seu poble, Vilanova i la Geltrú, i va integrar-se dins de la Confederación Autónoma de Amigos de la Enseñanza Laica. Després d'unir-se en matrimoni civil amb Joan Montseny l'any 1891, es va traslladar a Reus, localitat de naixement del seu marit, ciutat on tots dos fundaren una escola racionalista i mixta. La seva dedicació a la docència quedarà truncada per la detenció,

En acabar l'article, Teresa Mañé apel·lava a la sociologia, aquesta ciència havia reconegut drets i deures semblants per ambdós sexes; dones i homes tenien els mateixos deures en l'esfera moral i en l'esfera material, és a dir, en l'economia, l'autora considerava la reproducció com una funció econòmica, dins de l'esfera material. A l'ensem, es declarava en desacord amb la teoria demogràfica catastrofista de Malthus.¹⁷¹

A l'article *La sociedad futura*, Teresa Mañé exposava amb claredat les arrels del patriarcat, la llei del més fort que s'havia imposat sobre les dones, més febles, i els havia negat els mitjans per a poder guanyar-se la vida amb independència econòmica. Les dones difícilment podrien manifestar-se lliurement si no assolien la independència econòmica.¹⁷² Per altra banda, l'autora feia un front comú amb els homes del poble per avançar plegats en la conquesta de la dignitat i l'emancipació humanes.

A través de la revista es manifestaven altres veus, potser més moderades, que mantenien la seva defensa de l'emancipació de les dones. Aquesta lluita per la llibertat, en la qual les dones feien servir armes més subtils com eren l'amor, la intuïció i l'abnegació, no es tractava d'una guerra contra els homes

---

empresonament i posterior exili de Joan Montseny pel procés que es va obrir a tots els dirigents anarquistes arran de l'atemptat de 1896 a la processó del Corpus de Barcelona.

Susanna TAVERA "Teresa Mañé i Miravet". A: Susanna TAVERA (coord.) [et al.] *Mujeres en la historia de España. Enciclopedia biográfica*. Barcelona: Planeta, 2000, pàg. 580-582.

<http://www.xtec.es/cta-teresamanye/biografia.html>

¹⁷¹ "Afortunadamente viene la sociología moderna á llenar este vacío asegurando en sus principios que los derechos tienen que determinarlos los dos sexos, puesto que á los dos toca el cumplimiento recíproco de los deberes. Y no tan solo reconoce iguales derechos á la mujer que al hombre en el mundo moral, sino que tal vez es más en el material ya que entiende es una función dignísima la de la reproducción ó maternidad (pues no puede estar conforme con la doctrina de Malthus) y por ende acreedora de las atenciones todas la mujer que cuida de tan gran función social."

Teresa MAÑÉ "El feminismo". *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Agosto de 1898, núm. 3, pàg. 69.

¹⁷² "la mujer depende del hombre, no sólo en virtud de una ley injusta como elaborada por un ser fuerte en perjuicio de un ser débil, sino porque la sociedad le ha negado hasta las condiciones necesarias para ganarse la vida, y todo sér que económicamente dependa de otro, nunca podrá manifestar con libertad sus pensamientos y sus deseos".

Soledad Gustavo "La sociedad futura". *La Revista Blanca*, Madrid, 15 Mayo de 1899, pàg. 609.

sinó amb els homes. Les dones eren tan necessàries com els homes per a conduir els pobles cap al progrés, en la construcció d'una societat que reconegués la dignitat i la llibertat de tots els seus membres.¹⁷³ Les dones, acostumades a la submissió no s'havien de resignar a aquest estat de dependència i havien de fer tot el possible per a contribuir de forma activa en llur procés d'emancipació.¹⁷⁴

Al 1899 apareixia publicat l'article escrit per Teresa Mañé i presentat per Fernando Tarrida de Mármol al Congrés Internacional de dones, celebrat a Londres aquell mateix any. Sota el títol d'*El trabajo de la mujer en España*, Teresa Mañé exposava les condicions de treball de les dones a Espanya; per a descriure la situació en què es trobaven les dones utilitzava termes com bèstia de càrrega, víctima de l'esclavitud, època medieval, explotació, aprenentatges inútils, a fi de comptes, a les dones espanyoles se'ls tancava l'accés al món del treball digne però, per altra banda, eren explotades i malbarataven el seu capital de salut en activitats poc rendibles.¹⁷⁵

---

¹⁷³ "Entiendo que el hombre no debe avanzar solo hacia la conquista de sus derechos, sino ayudado y sostenido por nuestro amor y nuestra abnegación y nuestra intuición, quizá más sutil que la suya. Nosotras no debemos considerar como cosa baladí la emancipación humana, pues de ella depende el que se reconozca nuestra dignidad, ya que de ella dimana la libertad para todos."

Josefa GUDICE et al. "Para mis amigas de Gibraltar, Algeciras y Tánger". *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Junio de 1899, pàg. 659.

¹⁷⁴ "la mujer no ha de querer acostumbrarse á su condición actual, sino que ha de buscar por todos los medios que estén á su alcance el camino que la conduzca á su emancipación".

Josefa GUDICE et al. "Para mis amigas de Gibraltar, Algeciras y Tánger". *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Junio de 1899, p. 660.

¹⁷⁵ "Hablar del trabajo de la mujer española, es hablar en su más genuina representación de la esclavitud.

La mujer en España continúa siendo la bestia de carga, y como no se la da la instrucción que precisa, vive en plena Edad Media. Si concurre a la escuela durante su niñez, se la enseña sólo a rezar, y sale de allí con un bagaje de preocupaciones que la preparan para seguir siendo víctima de todo. Las labores que ejecuta son más inútiles aún que las que aprendía en épocas pasadas."

Soledad GUSTAVO "El trabajo de la mujer en España". *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Julio de 1899, núm. 25, pàg. 3.

Recriminava als governs de la Restauració, que anaven alternant-se al poder, la manca de voluntat política en la reforma educativa que havia de permetre l'accés de les dones a les universitats.¹⁷⁶

Criticava amb severitat la situació que impedia l'entrada de les dones a oficis o carreres professionals. Un problema estretament lligat amb la instrucció que no podien rebre per culpa del fanatisme, dels prejudicis morals i dels interessos dels homes que es guardaven prou de mantenir les dones dins dels límits de l'esfera domèstica i ben lligades a la tradició.

La dona espanyola era l'única esclava del món civilitzat, continuava sota la tutela del pare o del marit, cohibida pels costums i la moral en qualsevol dels estats civils en què es trobès i, al mateix temps, era víctima del burgès, que l'explotava. Al final del seu discurs feia una crida a la revolució social per a restablir la dignitat, la justícia i els drets de la dona.¹⁷⁷

---

¹⁷⁶ “La entrada de la mujer española en las Universidades sería el toque de alarma para el fanatismo intolerante que la subyuga y esclaviza, y por esto todos los Gobiernos que van sucediéndose, si tratan de mejorar la enseñanza, nunca tratan de la de la mujer, porque les conviene que continúe unida al carro de la tradición.”

Soledad GUSTAVO “El trabajo de la mujer en España”. *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Julio de 1899, núm. 25, pàg. 5.

¹⁷⁷ “la mujer española, víctima constante del padre y del marido, que son sus tutores, del burgués, que es su explotador, y de las costumbres que la cohiben cuando soltera, cuando casada y cuando viuda, es la única que con razón puede llamarse esclava entre todas las mujeres del mundo civilizado.

Tanta indignidad y tanta injusticia no pueden tolerarse; y necesario es que una pronta revolución social venga á dar á la mujer los derechos que le corresponden”.

Soledad GUSTAVO “El trabajo de la mujer en España”. *La Revista Blanca*, Madrid, 1º Julio de 1899, núm. 25, pàg. 6.